

УДК 658:330.34

ЕКОНОМІЧНІ ВАЖЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Юшкевич О.О., к.е.н.
Остапчук Н.С.

Житомирський державний технологічний університет

В статті досліджено економічні важелі регулювання виробничо-господарської діяльності сталого розвитку лісогосподарських підприємств Житомирської області та визначено їх роль в оптимальному використанні обмежених ресурсів. Представлено результати аналізу сильних та слабких сторін діяльності лісогосподарських підприємств, ідентифіковано їх зовнішні можливості та загрози в умовах ринку. Оцінено рівень сталого розвитку підприємств з використанням тривимірної моделі. Запропоновано заходи, що сприяють підтримці балансу інтересів розвитку економіки та збереженню екологічних цінностей й забезпечують конкурентні переваги для населення.

Ключові слова: регулювання, економічні важелі, сталий розвиток, лісогосподарські підприємства.

This paper investigates economic instruments of industrial and economic regulation activities forestry enterprises Zhytomyr's region and determined its role in the optimal use of scarce resources. The results analyzing strengths and weaknesses of activity enterprises of forestry were presented, its external opportunities and threats in the market were identified. Review of the level of sustainable development of enterprises using a three-dimensional model. The measures for promoting the maintaining of the balance interests economic development and saving environmental values with providing competitive advantages to the public were proposed.

Keywords: regulation, economic instruments, sustainable development, forestry enterprises.

Актуальність проблеми. Ліси в наш час покривають майже третину суші – 4 млрд. га. В них зосереджено понад 90% загальної рослинної біомаси планети, три чверті усього органічного вуглецю рослин [1]. Майже половина лісів України (48 %) виконують переважно екологічні захисні функції. Ліс є не тільки джерелом постачання деревини для господарської діяльності, він позитивно впливає на режим річок, озер, водойм, джерел, захищає ґрунт від вітрової та водної ерозії,

оздоровлює атмосферу, є санітарно-гігієнічним, бальнеологічним та естетичним фактором впливу на людину. Тільки 60 % площі займають ліси, придатні до експлуатації, інші належать до лісів з обмеженим режимом користування [2, с. 5]. У зв'язку з цим, економічне регулювання виробничо-господарської діяльності сталого розвитку лісогосподарських підприємств повинно бути зорієнтоване на зниження сукупного антропогенного навантаження, що перевищує відтворювальний потенціал навколишнього природного середовища. На нашу думку, необхідною умовою сталого розвитку підприємства є раціональне використання природних ресурсів та дотримання встановлених нормативів негативного впливу факторів виробництва на навколишнє середовище та показники якості продукції.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання теорії, методології та практики у вирішенні міжнародних та національних проблем сталого розвитку досліджувалися відомими вітчизняними й зарубіжними вченими, зокрема Гайдуцьким П. [3], Гейцем В. [4], Гірусовим Е. [5], Данилов-Данильяном В. [6], Мельником Л. [7], Сотник І. [8] та іншими. Основні підходи до забезпечення сталого розвитку лісового господарства зосереджені в «Концепції реформування та розвитку лісового господарства», що зумовлено в першу чергу недосконалістю фінансово-економічного механізму розвитку лісового господарства та податкової бази, появою комплексу екологічних, економічних і соціальних проблем, необхідністю ведення лісового господарства на засадах збалансованого розвитку. Незважаючи на те, що вченими вже докладено багато зусиль для вирішення означеної проблеми, потребує додаткового дослідження система економічного регулювання екологізації виробництва, як одного з основних факторів, що сприяє досягненню сталого розвитку лісогосподарських підприємств. Це дозволить, на наше переконання, зрівноважити та привести інтереси бізнесу, навколишнього середовища та соціуму до консенсусу.

Мета роботи. Дослідити та визначити роль економічних регуляторів в забезпеченні сталого розвитку лісогосподарських підприємств Житомирської області. Оцінити рівень сталого розвитку підприємств використовуючи запропоновану тривимірну модель, що адаптована до графоаналітичного методу оцінки потенціалу підприємства «квадрат

потенціалу». Запропонувати заходи, що сприяють підтримці балансу інтересів розвитку економіки підприємства та збереженню екологічних цінностей й забезпечують конкурентні переваги для населення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Недосконалість механізмів регулювання діяльності лісового господарства призводить не тільки до безконтрольності, хабарництва, корупції [9], але й до порушення екологічної рівноваги та в результаті до погіршення здоров'я населення. За результатами проведених досліджень, щодо розвитку лісогосподарських підприємств нами визначено ряд проблем зниження ефективності їх функціонування: невідповідність продукції лісу міжнародним екологічним вимогам; відсутність рентних платежів за користування лісовими ресурсами та механізму фінансування відновлення лісів; низький розвиток транспортної інфраструктури та знос технологічного обладнання; сировинна спрямованість виробництва зі слабо розвиненою власною переробкою деревини; висока собівартість лісозаготівель, зниження рівня рентабельності проданої продукції. Вважаємо, що необхідною вимогою вітчизняних лісогосподарських підприємств з урахуванням їх техногенного впливу на навколишнє середовище є прагнення до сталого розвитку, що передбачає досягнення та підтримку балансу економічних, екологічних та соціальних аспектів діяльності.

Економічний вимір сталого розвитку полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів і застосуванні ресурсозберігаючих технологій для створення потоку сукупного доходу, що забезпечує збереження фізичного, природного та людського капіталу. Економічна ефективність моделі сталого розвитку лісогосподарських підприємств очевидна, оскільки ключовим питанням покращення якості лісів є відповідна модель господарювання в основі якої впровадження нових нормативів та правил, економічно обґрунтовані рубки формування й оздоровлення лісів, ефективне лісовідтворення. Перспективним напрямом економічного регулювання сталим розвитком, що зорієнтований на підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості лісогосподарських підприємств є екологізація процесів виробництва, що включає попередження незаконної рубки лісу, підвищення якості лісових ресурсів, мінімізацію втрат сировини на всіх стадіях її переробки, вико-

ристання в якості альтернативних джерел енергії відходів виробництва, техніко-технологічну модернізацію виробництва.

З метою створення ефективної системи економічного регулювання сталим розвитком підприємств лісової галузі Житомирської області (ДП «Новоград-Волинського досвідного лісомисливського господарства», ДП «Ємільчинське лісове господарство», ДП «Держинський лісгосп АПК») нами проведено SWOT-аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища діяльності підприємств (табл. 1). Це так звана база для визначення загальної концепції та важелів економічного регулювання сталого розвитку.

Таблиця 1. SWOT-аналіз діяльності лісгосподарських підприємств Житомирської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - персонал з досвідом роботи; - стабільне фінансове становище; - готовність керівництва до ризику; - достатня сировинна база 	<ul style="list-style-type: none"> - неефективне використання ресурсів підприємства; - наявність нерентабельних видів діяльності; - висока зношеність основних виробничих фондів; - переважання ручної праці, невисока фондоозброєність
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - підвищення рівня професіоналізму кадрів; - збільшення прибутковості діяльності; - проведення модернізації технологічного устаткування; - впровадження логістичних принципів при здійсненні транспортних операцій; - підвищення гнучкості збутової мережі; - формування організаційної культури на підприємствах; - збільшення експорту продукції 	<ul style="list-style-type: none"> - низький рівень мотиваційної політики підприємств; - збільшення рівня конкуренції в галузі; - зменшення кваліфікованого кадрового складу; - високий рівень браку у виробничому процесі

Джерело: власні дослідження

На основі проведеного аналізу сильних та слабких сторін діяльності лісгосподарських підприємств Житомирської області, ідентифікації зовнішніх можливостей та загроз в умовах ринку нами встановлено, що підприємствам лісгосподарської галузі Житомирської області потрібно максимально ефективно використати стабільне економічне становище, достатній рівень ресурсів та досвід персоналу для інвестування капіталу в інвестиційні проекти з оновлення основних фондів, проведення модернізації

та завоювання нових ринків збуту продукції. Необхідно підвищити рівень як матеріальної, так і нематеріальної мотивації персоналу, орієнтуючись на мотиваційний моніторинг. Потрібно продовжувати впроваджувати логістичні принципи при здійсненні транспортних операцій, кардинально змінити організацію збутової мережі.

Економічне регулювання виробничо-господарської діяльності підприємств здійснюється через наступну систему економічних важелів, виходячи з пріоритетів розвитку лісового господарства (рис.1):

Рис. 1. Економічні важелі регулювання сталого розвитку підприємств.

Джерело: адаптовано [10].

Фінансово-кредитні важелі впливу. Незважаючи на перспективні напрями стимулювання лісозбереження та лісовідтворення, в Україні цей процес виглядає доволі неповноцінним. Причиною цьому, на наше переконання, є суто декларативний характер економічного регулювання збалансованого лісокористування [10]. Фінансові ресурси, що виділяються з державного та місцевих бюджетів України, мають здебільшого цільовий характер та пов'язані переважно з реалізацією загальнодержавних, регіональних і місцевих програм, спрямованих на підвищення продуктивності лісів, поліпшення їх якісного складу, забезпечення охорони, захисту та відтворення [11]. Зважаючи на слабкі місця нинішньої системи державного фінансування ведення лісового господарства (залишковий принцип фінансування, низький рівень фінансової підтримки суспільних функцій лісів тощо) виникає сумнів, щодо ефективності цього інструменту в контексті періодичного оцінювання

розвитку лісового господарства.

На наше переконання використання системи критеріїв та індикаторів сталого розвитку лісогосподарських підприємств слід розглядати, як один з адміністративних, контролюючих та інформаційних інструментів лісової політики, що функціонує в межах законодавчо-правової бази та є адаптованим до чинної системи інструментів інших політик. Це сприятиме ефективному плануванню, відтворенню та використанню лісових ресурсів, проведенню екологічної сертифікації лісів, прийняттю рішень, щодо застосування методів економічного стимулювання збалансованого лісокористування.

Інвестиційно-інноваційні важелі впливу. План дій стимулювання економічного механізму сталого розвитку лісового господарства в інвестиційно-інноваційній діяльності передбачено Державною цільовою програмою «Ліси України» на 2010 – 2015 роки [12]. Прогнозовані обсяги грошових коштів та джерела фінансування лісового господарства України з метою його розвитку, в межах виконання програми становить 22 млрд. гривень, у тому числі 7,9 млрд. – із загального фонду державного бюджету. Фінансування Програми здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, власних коштів лісокористувачів та інших джерел (табл.2).

Таблиця 2. Прогнозні обсяги та джерела фінансування лісового господарства України [12].

Джерела фінансування	Обсяг фінансування, млн. грн.	У тому числі за роками					
		2010	2011	2012	2013	2014	2015
Державний бюджет:							
загальний фонд	7894,2	817,6	1019,5	1160,8	1384,1	1626,6	1885,7
спеціальний фонд	162,5	20,1	22,8	25,5	28,2	31,2	34,7
Місцевий бюджет	150,1	25,9	26,6	27	22,6	23,7	24,4
Інші джерела	13753,2	2022,5	2123,3	2238,3	2345,3	2447,8	2575,9
Усього	21959,9	2886,1	3192,2	3451,6	3780,2	4129,3	4520,7

В умовах недостатнього фінансування заходів передбачених Державною програмою, відтермінування плати за користування мисливськими угіддями (до яких відносяться й ліси) до 1 січня 2015 року призвело до того, що ліси, передані в довгострокове користування для потреб рекреації та мисливства, використовувалися у 2009-2011 роках безоплатно.

Окрім того, пожежі, несанкціоновані звалища побутового сміття

у лісах також спричиняють погіршення стану ґрунтів, повітря, води, підвищення смертності серед тварин, втрату унікальних видів тварин та рослин, погіршення стану здоров'я людей, зростання рівня природних катаклізмів.

Екологізація системи ціноутворення. Ціна на продукцію лісозаготівель охоплює ресурсні, соціальні та споживчі податки, зведені витрати підприємства, очікуваний прибуток, проте не включає екологічної компенсації за нанесений або очікуваний збиток. Реформуванню методів ціноутворення, зазвичай, заважають застаріла методична та законодавча база. Не відповідність такого підходу до ціноутворення вимогам сталого розвитку полягає в тому, що основою формування ціни виступають середні витрати, а не граничні, розрахунки витрат відбуваються на основі бухгалтерських, а не повних витрат, недосконале чинне законодавство (не передбачає справляння плати за деревину, що заготовлюється в процесі рубок проміжного користування), ціна не враховує екологічних збитків, морально та фізично застарілі основні засоби, методи та способи лісозаготівель не відповідають вимогам часу.

Сучасна цінова політика лісового господарства повинна базуватись на кардинально нових засадах, що враховують економічні та екологічні інтереси лісових господарств [9]. Зниження собівартості продукції, зміни у податковій політиці (запровадження принципу подвійних дивідендів), запровадження економічних та екологічних інновацій знайдуть своє відображення у відповідному механізмі ціноутворення лісового господарства.

Система мотивації та стимулювання виробництва екологічно чистої продукції. Реалізація принципів сталого розвитку у лісовому господарстві обумовлює необхідність розвитку підприємницьких ініціатив у сфері лісогосподарювання, які органічно поєднували б економічні вигоди, екологічну та соціальну відповідальність. Тільки раціональне використання та відновлення лісових ресурсів може забезпечити комплексне використання деревини та відходів, задовольнити зростаючі потреби регіонів у продукції її переробки, а основне – використати одержаний прибуток на поліпшення комплексних лісогосподарських робіт. Для реалізації програми реформування лісового господарства потрібно, щоб це питання стало предметом глибокого обговорення лісокористувачів, органів влади та науковців.

Податкові важелі впливу. Необхідно проаналізувати збір даних про нараховані і сплачені підприємствами ресурсні платежі у статистичній формі «Екологічні витрати». Розглянемо детальніше економічні регулятори для підприємств лісового господарства Житомирської області. Сплачується збір за забруднення навколишнього природного середовища. Суми збору обчислюються на підставі затверджених лімітів, виходячи з фактичних обсягів викидів, скидів, нормативів збору та корегуючих коефіцієнтів, визначених за місцем знаходження цих джерел. За понадлімітні обсяги викидів і розміщення відходів, збір обчислюється в установленому порядку в п'ятикратному розмірі. Детальний аналіз розмірів викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря та сума витрат, що понесло підприємство при сплаті податків та зборів за забруднення навколишнього середовища представлено в табл. 3.

Таблиця 3. Розрахунок платежів ДП «Новоград-Волинське досвідне лісомисливське господарство» за викиди в атмосферу забруднюючих речовин у 2012 році

Найменування показника (вид пального)	Базовий норматив плати за викиди, що утворюються в результаті спалювання 1 т пального, грн./т	Річний обсяг використання пального, т	Коефіцієнти, що враховують особливості підприємства та індексацію	Сума плати, грн.
Дизельне пальне	4,5	500	2,11	4747,50
Етилований бензин	6,0	700	2,11	8862,00
Неетилований бензин	4,5	120	2,11	1139,40
Усього	X	X	X	14748,90
Фактично сплачено платежів за 2012 р.	X	X	X	12349,80
Підлягає доплаті внесків	X	X	X	2399,10

З наведених даних можна зробити висновок, що підприємство повинно сплачувати щороку 14748,9 грн. за забруднення атмосферного повітря транспортними засобами при здійсненні перевезень. Це звісно не значна сума для підприємства, але за наявності більш сучасних транспортних засобів на підприємстві, можна було б набагато зменшити суму екологічних платежів до бюджету, а отже мінімізувати витрати. Позитивним є те, що фактичні викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря знаходяться в межах законодавчо встановлених лімітів, а, отже, не завдають значної шко-

ди навколишньому середовищу. Для удосконалення оподаткування лісового господарства в Україні варто здійснити ряд заходів: плату за спеціальне використання лісових ресурсів замінити податком на природний ресурс; ввести погектарні ставки податку зі звільненням від оподаткування тих лісових масивів, що виконують екологічні та соціальні функції; створити спеціалізовані екологічні лісові фонди.

З метою оцінки сталого розвитку лісогосподарських підприємств ми адаптували методику квадрату потенціалу [13] для побудови тривимірної моделі сталого розвитку використавши показники, що відображають економічні, екологічні та соціальні аспекти діяльності підприємств (рис.2). Цей метод передбачає отримання значення показника та його рейтинг. Він дозволяє системно встановити кількісні та якісні зв'язки між окремими елементами та рівень сталого розвитку, обґрунтувати та реалізувати заходи, щодо підвищення ефективності функціонування підприємства.

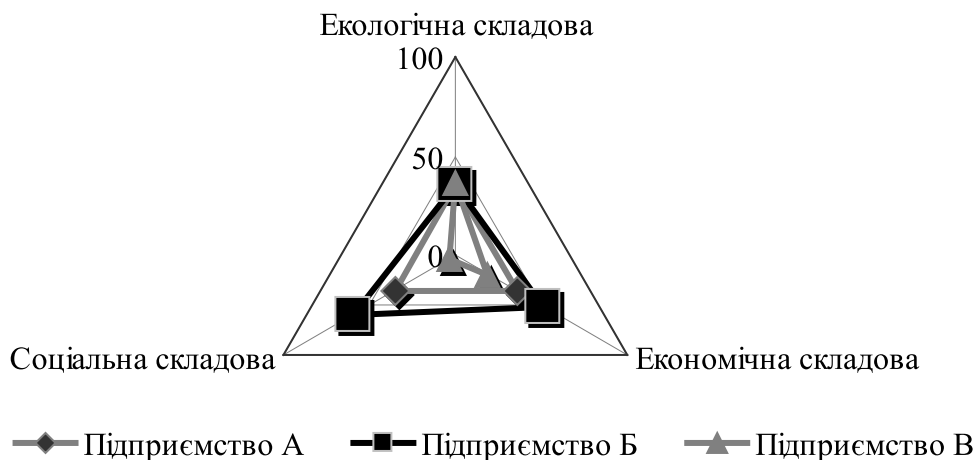

Рис. 2. Трикутник збалансованості економічної, соціальної та екологічної складових підприємств лісогосподарської галузі на прикладі:

ДП «Ємельчинське лісове господарство» – А

ДП «Новоград-Волинське досвідне лісомисливське господарство» – В

ДП «Держинський лісгосп АПК» – В

Графічне зображення збалансованості сталого розвитку в розрізі трьох векторів – економічний, соціальний та екологічний має забезпечити рівнобічний трикутник. Якщо існує розбалансованість, вектори будуть різні за величиною, а трикутник викривленим.

Трансформували суми місць за рейтингом отриманим в ході ранжування в довжину векторів, що створюють трикутник сталого розвитку,

ми отримали наступні результати графічного зображення. Найбільшу довжину вектора за розрахунком економічних та соціальних індикаторів отримує ДП «Ємільчинське лісове господарство». За екологічними параметрами всі три аналізовані підприємства знаходяться в діапазоні від 35,36 % до 36,07 %. Це є свідченням не здатності підприємств до виконання широкого спектру соціальних, екологічних та природоохоронних функцій. При цьому отримання лісової продукції (наприклад, деревини) є лише однією з функцій управління лісами, пріоритет якої над іншими функціями є неможливим та згубним. На графічному зображенні чітко видно, що кожне з аналізованих підприємств не раціонально використовує ресурси та не достатньо дотримується встановлених нормативів негативного впливу факторів виробництва на навколишнє середовище. Довжина векторів трикутника сталого розвитку знаходиться в межах позначки 40 % із 100 % можливих.

Вважаємо, що для забезпечення сталого розвитку лісового господарства потрібно удосконалити організацію, планування та економічне стимулювання в цій сфері. Лісогосподарська діяльність підприємств повинна базуватися на довгострокових моделях, що дозволяють: збільшити економічну ефективність та стабільність; економічно обґрунтувати ефективність лісогосподарських заходів; забезпечити довгостроковий попит на продукцію лісогосподарських підприємств; підвищити капіталізацію бізнесу та інвестиційну привабливість.

Висновки. Економічне регулювання процесів використання, збереження та відновлення лісів потребує якісно нового підходу, пов'язаного з урахуванням екологічних особливостей конкретних лісових ділянок, наявності рідкісних екосистем та потреб місцевих жителів й інших зацікавлених сторін. У зв'язку з цим, пріоритетом економічного регулювання подальшого розвитку лісогосподарських підприємств повинно стати реформування економічної та фінансової системи ведення лісового господарства, вдосконалення організації ведення лісового господарства, ефективне використання лісових ресурсів, збільшення площ лісового фонду за рахунок заліснення непридатних для сільськогосподарського використання земель, здійснення реалізації заготовленої деревини на конкурсних засадах через аукціони й торги з метою формування прозорого ринку деревини, створення умов для розвитку екопослуг у лісовому господарстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. DLG-Zertifikat "Nachhaltige Landwirtschaft – zukunftsfähig" [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.nachhaltige-landwirtschaft.info>.
2. Голянчук Н.В. Інформаційне забезпечення управління лісогосподарськими підприємствами: Монографія. / Н.В. Голянчук. - Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2010. - 136 с.
3. Гайдучський П.І. Корпоративні аспекти стратегії економічного та соціального розвитку України до 2015 року. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – №10 (41). – С. 5–8.
4. Геєць В.М. Економіка України: Стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. В.М. Геєця. – К.: Ін-т економічного прогнозування; Фенікс, 2003. – 560 с.
5. Гирусов Э.В. Экология и экономика природопользования/ под ред. Э.В. Гирусова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 591 с.
6. Данилов-Данильян В.И., Лосев К.С. Экологический вызов и устойчивое развитие. – М.: Прогресс-традиция, 2000. – 416 с.
7. Мельник Л.Г. Социально-экономический потенциал устойчивого развития// под ред. Л.Г. Мельника, Л.Л. Хенса. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. – 1120 с.
8. Сотник І.М. Ресурсозбереження та економічний розвиток України. Монографія / за ред. І.М. Сотник – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 551 с.
9. Концепція реформування та розвитку лісового господарства Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р. № 208 // Офіційний вісник України. – 2006 р. – № 16. – ст. 1207
10. Музалевский А.А. Новые подходы к решению проблемы обеспечения экологической безопасности окружающей среды на основе экологической парадигмы // Пути решения экологических проблем транспортных коридоров: Сб. статей Третьей Международной евроазиатской конференции по транспорту. – СПб., 11-12 сентября 2003 г.
11. Музалевский А.А. Методологические аспекты проблемы экологических индикаторов и индексов устойчивого развития. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inftech.webservice.ru>
12. Про затвердження Державної цільової програми Ліси України на 2010-2015 роки: Кабінет Міністрів України від 16.09.2009 № 977 // Офіційний вісник України від 28.09.2009 р. – 2009. – № 72. – ст. 2475. – С. 5
13. Генералова С.В. Методология и механизм индикаторной оценки производственно-экономического потенциала перерабатывающих предприятий зерно-продуктового подкомплекса АПК: автореф. дис. д-ра экон. наук: 08.00.05 / С. В. Генералова. – Саратов: Саратовский ГАУ, 2007. – 37 с.